

A nonprofit szektor humán- és pénzügyi erőforrásokkal való ellátottságának jellemzői

Dr. Juhász Zita PhD¹⁷⁹ adjunktus
Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar

ABSZTRAKT A nonprofit szektor erősen differenciált. A szektorról leggyakrabban összefoglalóan jelennek meg statisztikai adatok. Így a merőben eltérő helyzetű és finanszírozási igényel-, feltételekkel rendelkező szervezetek jellemzőit a statisztikai adatok teljesen elfedik. Az elméletek elsősorban a klasszikus civil szervezetekre vannak kalibrálva. Magyarországon gyakran éppen ezek azok, amelyek csekély mértékű forrásokért is küszködnek napjainkban. A bevételi szerkezet alaposabb, szervezeti típusonként történő megvizsgálása tehát sok tanulsággal szolgál. A harmadik szektort tekintve a foglalkoztatás terén való elmaradásunk az Európai Unió fejlettebb országaihoz – és azoknak is az Egyesült Államokhoz – jelentős. Szakértők egybehangzó véleménye alapján a foglalkoztatási arány növekedése a szektorban borítékolható. Fontos a pályázatok szerepe is, amelyek célja elsősorban a közszférából elbocsátott dolgozók számára a nonprofit szférában való munkahelyteremtés. A másik terület a munkaerő piaci feladatokat ellátó nonprofit szervezetek által végzett tevékenység. Ezek a szervezetek és programjaik – a foglalkoztatási projektek és munkaerő piaci programok megvalósításában - számos kézzelfogható eredménnyel jártak.

KULCSSZAVAK: nonprofit szektor, humán erőforrás, pénzügyi erőforrás, forrásteremtés

Bevezetés

A tanulmány célja a nonprofit szervezetek forrásellátottságának vizsgálata, az elért eredmények bemutatása, megkülönböztetve a klasszikus civil szervezeteket és a jelentős gazdasági potenciált képviselő, az állam által jelentősen támogatott szervezeteket. Egymással ellentétes megállapítások látnak napvilágot a harmadik szektort illetően. Alapvetően a nyugati, fejlett országokhoz való közeledésről beszélnek, akár a szolgáltatások mennyiségét és minőségét, akár a forrásellátottságot illetően. Azonban a jelentős szerzők egyre gyakrabban hívják fel a figyelmet (pl. Kuti 2003, Bartal 2005, Bocz 2009), hogy a mennyiségi fejlődés mögött inkább kedvezőtlen, mint kedvező minőségi változások állnak. A szakirodalmak összevetésével, ütköztetésével érdekes következtetések vonhatóak le mind a humán erőforrás kihasználtság és a szektor e téren ismert funkcióinak teljesülése, mind a pénzügyi erőforrások szempontjából. Miközben jelentősen megnöttek

a pályázati és állami források, a klasszikus civil szervezetek ezrei sodródtak a működésképtelenség szélére. Különösen igaz ez a kisebb településeken működő szervezetek esetében.

A nonprofit szektor és a foglalkoztatottság

A nonprofit szervezetek súlyának növekedése során számos szerző utalt rá, hogy a továbbfejlődés várható útja a második, vagy másodlagos munkaerőpiac kialakulása és növekedése. Legtöbbször a német gazdaságról kívántak példát venni, amely a rendszerváltás után kidolgozott programjában a kelet - német gazdaság munkanélküliségi problémáinak kezelésére hozta létre a második munkaerőpiacot. Célja volt a foglalkoztatási gondok enyhítésén túl a képességek megőrzése, pszichikai feltételek karbantartása és nem utolsósorban a szaktudás fejlesztése is. A közhasznú foglalkoztatás intézményesült. Létrejött egy szocio-ökológiai szektor. E szektor működése a környezetvédelem, a lakókörnyezet élhetőbbé tétele, szociális szolgáltatások és kulturális szolgáltatások területére volt jellemző. A program akkor és ott sikeresnek bizonyult, mintát és példát mutatva a mai fejlett gazdaságoknak. Ma Hollandia folytat egy hasonló, elsősorban uniós finanszírozású programot, melynek eredményeit a magyar munkaerő piaci orientációjú szervezetek is figyelemmel kísérik. Ha áttekintjük napjaink szakirodalmát a témakört tekintve, azt ismerhetjük fel, hogy az értelmezés Magyarországon többretű. Három fő értelmezés van jelen:

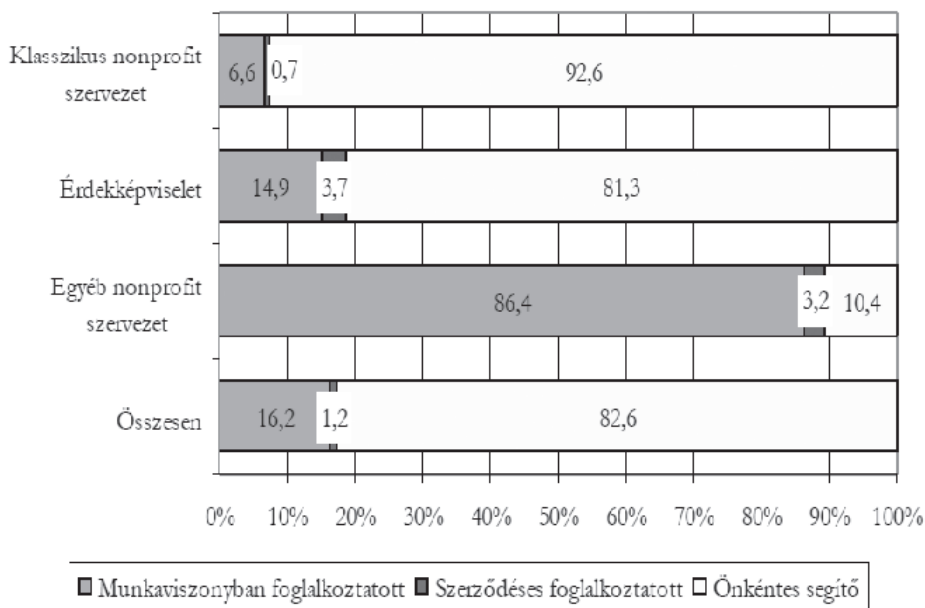
1. A másodlagos munkaerőpiacot elsősorban az önkormányzat és a nonprofit szervezetek alternatív, egymást kiegészítő és helyettesítő szerepeként értelmezi. A közmunkaprogramok és a helyi pl. városszépítési feladatokra kötött szerződésen túl gondolhatunk az önkormányzat különböző pl. szociális jellegű feladatainak kiszervezésére.
2. A másodlagos vagy alternatív munkaerőpiac másik értelmezése nagyjából megegyezik a védett munkahelyek intézményével (decent work) és a tranzitfoglalkoztatással. Magyarországon elsősorban a pályakezdők foglalkoztatása és a csökkent munkaképességűek tekintetében alkalmazzák. A holland modell is így értelmezi e fogalmat.
3. A nonprofit szektor közvetítő szerepe ebben az értelmezésben lényegében a munka közvetítésével és koordinálásával részben az egyébként nehezen ellenőrizhető területeken a „kifehértést” is szolgálja. Ide tartoznak a „munkacseré” programok is.

A közgazdasági elméletek a másodlagos munkaerőpiacot azonos értelemben használják a szekunder munkaerőpiaccal. E kifejezésekkel az új munkaerő piaci elméletek közül a szegmentációs elméletek között találkozhatunk, amelyek Doeringe és Piore nevével fémjelezhetőek. (hiv. Polónyi, 2002). Eszerint két

munkaerőpiac van, az elsődleges piacon dolgozók jó munkakörülményeket, a biztonságos munkavégzés lehetőségét, előrejutási lehetőségeket, jó fizetést mondhatnak magukénak, a másodlagos munkaerőpiac munkavállalói mindebből nem részesülnek. Jellemzően alacsonyabban képzettek, mint az elsődleges piacon foglalkoztatottak. E megközelítésnek valószínűleg nem sok köze van a másodlagos munkaerőpiac fentebbi értelmezéseihez. Az elmélet következtetései között találjuk, hogy a konjunktúra időszakában a másodlagos munkapiacról sikerülhet bejutni az elsődleges piac recesszió idején zárt világába, recesszió idején azonban az elsődleges piacról a másodlagos piacra való kisodródás veszélyei megnövekednek. Tehát tulajdonképpen itt másodlagos piacként az elsődleges piac tartalékait nevesítjük, amely biztosítja a konjunktúrához való rugalmas alkalmazkodást. E szerepét tekintve azonban jelentős a hasonlóság a nonprofit szektor által közvetlenül foglalkoztatott másodlagos munkaerőpiaccal.

Az értelmezésbeli különbség könnyen belátható akkor is, ha megvizsgáljuk a nonprofit szférában és a versenyszférában foglalkoztatottak számát és összetételét. Lejjebb látható a magyar nonprofit szektor által felhasznált munkaerő összetétele.

1. ábra. A különböző jellegű nonprofit szervezetek által igénybe vett munkaerő összetétele

Forrás: Nonprofit szervezetek Magyarországon, KSH, 2008.

Ez az ábra a teljes humánerőforrást mutatja, tehát a foglalkoztatottak száma nem került átszámításra a ledolgozott munkaórák alapján. Az átszámítással e szektorban gyakran találkozhatunk, főleg az önkéntesek szórványos foglalkoztatása miatt. Az átszámítás lényege, hogy megállapítják, hogy foglalkoztatottak hány teljes állásúnak felelnek meg. A csoportosítás során a „klasszikus nonprofit szervezet” kifejezés az alapítványokat, egyesületeket jelenti. Az „érdekképviseltek” alatt elsősorban a szakszervezeteket, munkáltatói érdekképviselleteket jelenti. A nonprofit gazdasági társaságok az egyéb kategóriába tartoznak. A legelső sor a nonprofit szektor átlaga.

Ha a másodlagos munkaerőpiac recesszió idején felszívna a másik két szektorból, így a versenyszférából elbocsátottak egy részét is, akkor ellenkező irányú folyamat lenne megfigyelhető a foglalkoztatott létszám alakulásában, mint valóságosan. Ez azonban nem csak Magyarországon nincs így. Ahhoz, hogy ez így lehessen, újonnan indított központi programokra, támogatásokra van szükség, ezeknek az intézkedéseknek pedig pénzügyi korlátai lehetnek.

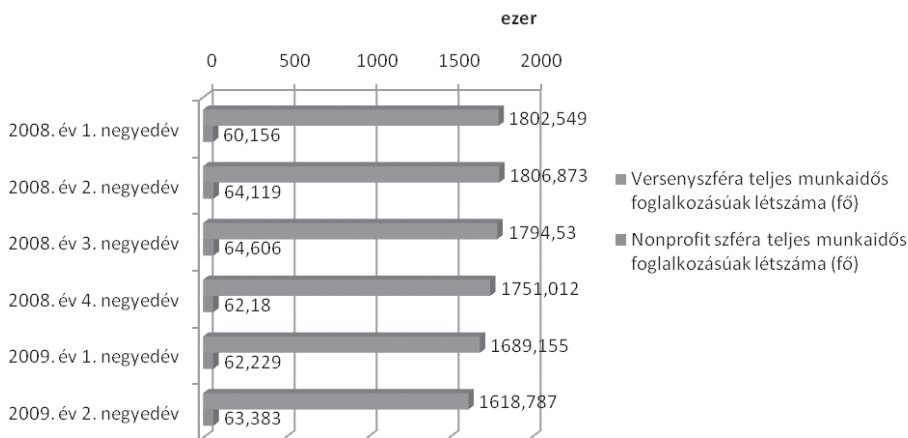
Nem igazán alakulhatott ki a védett munkahelyek intézménye vagy a tranzitfoglalkoztatás. Az, hogy a nonprofit szektorban kevésbé képzett a munkaerő, tehát nem igaz. Legalábbis feltételezhető, hogy ott képzettebbek a foglalkoztatottak, ahol a szellemi foglalkozásúak aránya a fizikai foglalkozásúakhoz nagyobb. A szektorban dolgozók nagy része valószínűleg az ügyek viteléhez szükséges valamiféle az adott területen szükséges szakértelmet mondhat magáénak.

Ugyanez az arány a versenyszférára, a teljes munkaidős szellemi és fizikai foglalkozásúakra nézve nem hogy kisebb, hanem fordított: kevesebb a szellemi foglalkozású, mint a fizikai.

A nonprofit szféra tehát nincs híján a képzett munkaerőnek. Annál is inkább, mert a közérdekű célok képviselése és az eredményes működtetés jelentős szakértelmet igényel. A nonprofit szektor sehol a világon nem a jóindulatú laikus szakképzetlenekből áll sem az önkéntes, sem a fizetett munka tekintetében. Annak ellenére is igaz ez, hogy a védett munkahelyek vonatkozásában nyilvánvalóan léteznek kizárólag szakképzetlenekre irányuló programok és itt a munkaerő a nonprofit szektor foglalkoztatottjai között jelenik meg. Az azonban sajnos igaz, hogy a bérek sokkal jobbak a versenyszférában, mint a nonprofit szektorban.

Azt láttuk, hogy recesszió idején nem feltétlenül töltődik fel a nonprofit szektor. Magyarországon ugrásszerű volt a növekedés a nonprofit szektorban foglalkoztatottak számát illetően. Azonban recesszióban inkább stagnálást tapasztalhatunk. A gazdasági válság begyűrűzése előtt dinamikus növekedés volt megfigyelhető. De ez csupán a szektor szinte a semmiből való fejlődésének, erősödésének, a nyugat-európaihoz való felzárkózási folyamat része.

2. ábra. A nonprofit szférában és a versenyszférában teljes munkaidőben foglalkoztatottak számának alakulása

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatott létszám növekedési ütemét a 3. ábrán figyelhetjük meg, összefüggésben a szervezetszám és a bevétel nagyság alakulásával. 2000-ben minőségi változást feltételezhetünk, részint mert a bevétel nagyság növekedése ettől az évtől meghaladja a szervezetszám növekedést, részben pedig a foglalkoztatott létszám ez évtől meredekebben nő. Igaz, valóban csak feltételezhetjük, hogy az ugrásszerű változás 2000-tól történt, mert a következő adatgyűjtés 2003-ban volt. A kelet- közép európai régió elmaradottságát jelzi e tekintetben az is, hogy még a nonprofit szektor alacsony fejlettségének példaként emlegetett Japán „nonprofit foglalkoztatási rátája” is sokszorosa a magyar adatoknak.

Magyarországon sem egységes a nonprofit szektorban való foglalkoztatás, e tekintetben a Központi Statisztikai Hivatal szerint Vas megye és Győr-Moson-Sopron megye a sereghajtó. De akár csak Magyarországon, itt sem jellemző, hogy a válság kibontakozása, a munkanélküliségi ráta kritikus növekedése (a legfejlettebb EU államokban, az EU-15 átlagában 9,1%) miatt jelentős növekedés következett volna be, inkább stagnálás a jellemző. Magyarországon úgyszintén. Szembeállítva a versenyszféra adataival, láthattuk, hogy semmiféle ellensúlyozásra utaló trend nem jelentkezik. Természetesen nem csak a versenyszférában vannak elbocsátások. Ugyanakkor indokolt lenne, hogy éppen recesszió idején indítsanak nagyobb számban ilyen programokat. Ha azonban a pályázati források, amelyek lehetővé teszik ezeket a programokat, amelyek az általunk értelmezett alternatív munkaerőpiacot is erősítik, éppen recesszió idején válnak elérhetetlenné, - beleértve az európai uniós forrásokat is – akkor nem tudja a gazdaságot stabilizáló, erősítő

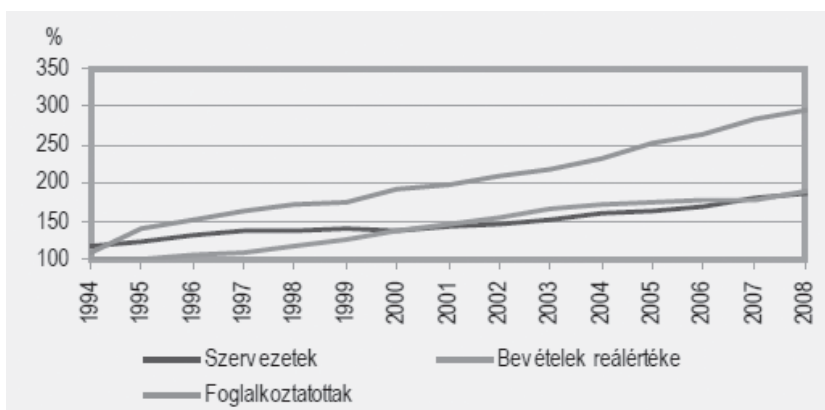
szerepét betölteni. Csak remélni lehet, hogy a Tanács által forráselvonásokra tett javaslatai nem járnak sikerrel.

A foglalkoztatási adatok alapján (2. ábra) látható, hogy annak, ellenére, hogy úgy mutatjuk be a nonprofit szektort, mint létszámát folyamatosan növelni képes szektort, ennek ellenére sajnos, csak minden ötödik szervezet engedheti meg magának, hogy teljes munkaidős fizetett alkalmazottja legyen. Nem csak ez az adat árulkodik az abszolút számadatok megtévesztő voltáról, hanem a nemzetgazdaság állami és piaci, profitorientált társaságainak aránya is. Látható, hogy ez az arány ma, Magyarországon elenyésző. Az összes foglalkoztatott 3 százalékára tehető.

Egy növekvő és sikeres szektor?

A kifejezés, hogy egy szektor növekvő, az elsősorban talán azt alkotó szervezetek egyre nagyobb számát jelenti, vagy a bevételek stabil növekedését reálértéken, vagy a foglalkoztatottak számának növekedését. A sikeresség kifejezés eredhet abból, hogy azt gondoljuk, ez a számbeli növekedés maga a siker. De eredhet abból is, hogy a hazánkban tevékenykedő nonprofitok, köztük azok, akikre sokan elsőként asszociálnak a kifejezés hallatán, a klasszikus civil szervezetek, sikeresek. Sikeresek, mivel életképességük egyre jobb, egyre teljesebb körűen tudják szolgálni célkitűzéseiket, egyre eredményesebbek. Talán egyre jobban ki is terjesztik alaptervekenységüket, hogy a társadalom számára hasznos tevékenységüket egyre több részterületen és szélesebb körben végezzék. Így nyilván a szektor a fejlett gazdaságok fejlett nonprofit szférájához fog hasonlítani. Talán a finanszírozási szerkezet tekintetében is igaz ez. Azonban először vegyük figyelembe, hogy a nonprofit szektor differenciáltsága miatt mélyebb és alaposabb igazolásra van szükség, mint az a kép, amelyet a 3. ábra mutat.

3. ábra. A nonprofit szektor fejlődése 1993=100

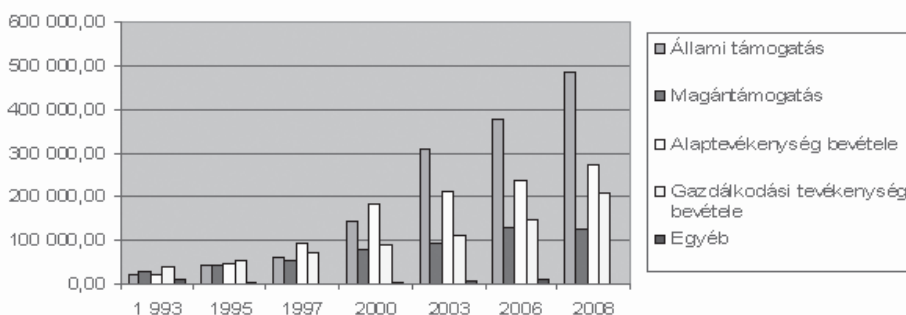
Forrás: Statisztikai tükör, KSH, 2009/192.

Egyáltalán nem megszokott, hogy ennél bővebb és részletesebb bontásban tüntessék fel az adatokat. A 3. ábra sajnos, csak azt jelzi, hogy összességében, a számbeli illetve értékösszegbeli növekmény tekintetében hogyan alakult a nonprofit szféra helyzete. Azt azonban nem, hogy ez alatt kedvező irányba mozdult-e el a különböző szervezettípusok aránya, illetve kedvezően alakult-e a bevételi szerkezet. Kérdés azonban, mit tekintünk kedvező-, vagy kedvezőtlen változásnak. A nonprofitok megítélése országonként eltér, valójában létrejöttük okai, jogi szabályozásuk, még elnevezésük is merőben eltérő lehet. Az, hogy melyik ország milyen történelmi feltételek mellett, milyen feladatok ellátása érdekében alakította ki harmadik szektorát, meghatározó. Ezért mondhatjuk, hogy a nonprofit szektor jellemző vonásai egy-egy országban az útfüggőség jeleit mutatják. A különböző országok nonprofit szektorának eltéréseit tanulmányozó Solomon & Sokolowsky & List tanulmány (2003) az eltérések széles spektrumáról tanúskodik. Aligha van ekkora különbség a globalizációs jelenségként is folyamatosan közeledő jogi, funkció szerinti vagy megítélésbeli szempontokban a többi szektort illetően. A kelet-közép-európai országokban a rendszerváltások után (vagy inkább a körül) alakultak ki a létrehozásukhoz szükséges jogszabályok és a működésüket szabályozó törvények és rendeletek. A gazdasági, társadalmi, politikai életben betöltött szerepüket pedig a „civilség” hangsúlyozása jellemezte; a civilek, az ő beleszólási lehetőségük, az ő érdekeiket védő szabályozás vált a demokrácia biztosítékává. A „civilség” pozitív jelzőként vonult be a köztudatba és az öntevékenység, önkéntesség, a társadalom ügyeivel való szabad foglalkozás gyakorlása és az egyén társadalomban való fontosságának erősítése jelent meg benne. Bővülésével kapcsolatban a pozitív érzéseket ezen túl az altruista, jótékony, közhasznú tevékenységek kialakítása is jelentette. Mi az, ami mégis ellenérzéseket vált ki a szektort illetően? Több felmérésből kiderül (pl. Civil szemle, 2006.) hogy a magyar lakosság ellenszenvvel viseltetik a nonprofit szervezetek átláthatatlan körülményei (egy-egy forrasszerzési módok, korrupciógyanús ügyek, hivatalosan meg nem szüntetett, de nem működő szervezetek) miatt. E jelenségek konkrét esetek kapcsán vizsgálhatók, a nonprofit szervezeteknek azonban csak elenyészően kis százalékára jellemzőek. Azok közül a körülmények közül, amelyek az ellenőrizhetetlenséget kiváltják, különösen érzékenyen érintik az adófizetőket az állami támogatásokkal kapcsolatos kérdések.

A 4. ábrán megfigyelhető a magántámogatások csekély növekedése az állami támogatások nagyságrendileg is roppant jelentős megnövekedésével szemben. A megnövekedett bevételek forrása tehát az adófizetők zsebe; a közhasznú feladat-ellátás sem feltétlenül teszi ezt szimpatikussá, hiszen számos vélemény alapján a civileknek elsősorban civil forrásokból kellene gazdálkodnia; saját bevételeikből (pl. alap- vagy gazdálkodási tevékenység és magánadományok). Az azonban, hogy ez mennyire jogos felvetés, azt az dönti el, mennyire lát el a civil szféra olyan feladatokat, amelyek kiemelten közhasznú jellegűek. Ha elsősorban a közfeladat-

ellátás teszi jogossá az állami támogatások jelentős szintjét, akkor ebben az esetben Magyarországon jelentős közfeladat-átvállalásnak kellett volna végbemennie a '90-es évek közepétől. Ezt azonban kevésbé tapasztaljuk és semmiképpen sem az állami támogatások növekedésének megfelelő mértékben. A gazdálkodási tevékenység bevétele csak kisebb mértékben nő, de a magánadományokhoz képest jobban. Tekintve, hogy Magyarországon a vállalkozási, gazdálkodási alaptevékenység (de mint kiegészítő tevékenység) is elég szigorú szabályozás alá esik a nonprofitoknál, mondván nem szabad, hogy ez legyen létrehozásuk célja, más feladatok betöltése a céljuk. E feladatok elsősorban a közhasznú társaságok illetve ma nonprofit gazdasági társaságok hatókörébe vannak utalva. Ebből arra lehet következtetni, hogy az ilyen jellegű társaságok száma vagy mérete is jelentősebb növekedést mutat. Ennek részletes vizsgálatára a következő fejezetben kerül sor.

4. ábra. A magyar nonprofit szektor bevételi forrásai (millió forint)

Forrás: Nagy & Nizák (2009), saját szerkesztés

Annak vizsgálatára is szükség van, vajon miért nem a civilekre utaló valamely elnevezés, miért a negatív módon megfogalmazott „nonprofit” vált Magyarországon elfogadottá. Magyarországon - a civilség fogalmának társadalmi jelentősége ellenére - a nem profitorientált jelleg a legfontosabb a nyolc alapvető kulcsjellemző közül (az intézményesültség, a formalizáltság, a profitszétosztás tilalma, a kormányzattól való intézményes elkülönülés, az önkéntesség, az öntevékenység, a közérdekűség, a közhasznúság, a közjó szolgálata, a politikai (pártpolitikai) tevékenység kizárása). A nyolc kulcsjellemzőnek egyszerre kellene érvényesülnie, azonban a szűken értelmezett nonprofit jelleget csupán az egyetlen említett kulcsjellemző adja (Bartal 2005). A kormányzattól való elkülönülés például ugyanúgy képezhet kivételt, mint az öntevékenység. Tehát, ha a kulcsjellemzőket inkább a civilség kulcsjellemzőinek tartjuk, lesznek olyan szervezetek, amelyek inkább csak nonprofitok, mint civilek, mert a kulcsjellemzőknek akár többsége sem igaz rájuk. Sajnos, annak a kérdéskörnek, hogy mit tekintünk civil szektornak és mit

a nonprofit szektornak, jelentős szerepe van a téma kifejtése szempontjából, mert a bevételi szerkezetük nem ugyanaz. A nonprofit szektor nevének kialakításáról szóló vita eredményeképpen a nonprofit szektor kulcsjellemzői közül leginkább a nonprofit jelleg bizonyult a legátfogóbbnak. Ugyanakkor a civil szektorral való azonosítás miatt fontos leszögezni, hogy nem minden nonprofit szervezet civil, noha – legalábbis a törvényeknek való megfelelés szellemében valamennyi civil szervezet nonprofit. Kétségtelen, hogy a nonprofit szektor bevételeire, a szervezetek számára és foglalkoztatottakra vonatkozó összesített adatok azt jelzik, hogy a szektor töretlenül erősödik és akár a bevételi szerkezet, akár a szervezetek és a foglalkoztatottak számaránya tekintetében közelít a fejlett országok hasonló adataihoz. Azonban többen azon a véleményen vannak, hogy a civil- és nem civil nonprofit szervezeteket külön kell vizsgálni.

Nonprofit szervezetek bevételei

A nonprofit szervezetek bevételeit a következők szerint csoportosíthatjuk:

- Lakossági támogatás: a civil szervezetek között a legnagyobb történelmi múlttal az adománygyűjtő és adományozó szervezetek rendelkeznek. A gazdasági válság e források jelentős beszűkülését hozta magával. (A gazdaság ciklikussága egyébként is felveti a tartós finanszírozhatóság kérdését a szektorban).
- Vállalati támogatás: a vállalati támogatások sokfélék lehetnek, ugyanakkor Magyarországon még – az eltelt 20 év ellenére – nem olajozottan, inkább ad hoc módon működő bevételi forrás.
- Külföldi támogatás: bizonyos tevékenységeket érdekeltség miatt (pl. nemzetiségek anyaországi támogatása) nemzetközi ernyőszervezeteken keresztül támogatnak.
- Pályázati bevételek: egyre jobban működő bevételi források, amelyekre az egységesedő szabályrendszer, az elektronikus pályázati rendszer elterjedése és bizonyos mértékű adminisztratív teher csökkenés a jellemző.
- Normatív állami támogatásból származó bevételek: e bevételek jellemzők elsősorban az államtól átvállalt közfeladatok végzésére. E bevételtípus sem biztos azonban, például a válság, de egyszerűen a költségvetési hiány csökkentésére alkalmas gazdaságpolitikai döntések okozta bizonytalanság miatt gyakran fűnyírólév alapú csökkentésükre kerül sor. Ugyanakkor még mindig erre alapozva tud leginkább a közfeladatot ellátó szervezet a leghosszabb távú terveket megalkotni, jövőképet kialakítani.

- Önkormányzati támogatásból származó bevételek: jóval kisebb nagyságrendben, de elsősorban helyi érdekelttségű kérdésekben van lehetősége az önkormányzatoknak a támogatásra.
- Gazdálkodási tevékenység bevételei: gazdálkodási tevékenység alatt a bevétel megszerzését, a megszerzett bevétel cél szerinti felhasználását, kiadások teljesítését, kötelezettségek vállalását és az ehhez kapcsolódó nyilvántartási, beszámolási rendszer működtetését értjük.
- Alaptevékenység bevételei: közvetlenül a létrehozás célját szolgáló tevékenység bevétele; pl. működésre kapott támogatás, pályázaton elnyert támogatás, adomány, tárgyi eszköz beszerzésre, stb.
- Vállalkozási tevékenység bevétele: e tevékenység alapvető célja a tevékenységet végző számára a minél több jövedelem, vagyon és nyereség megszerzése. Természetesen a non-profit szervezet a vállalkozási tevékenysége során elért eredményét tagjai, alapítója vagy legfőbb szervének tagjai között nem oszthatja fel, azaz ezt az elért eredményt a szervezet céljaira kell fordítani.
- Nem normatív állami támogatásból származó bevételek: ide az államháztartás különböző alrendszeraitől beszedett nem normatív támogatások tartoznak, amelyek nem feltétlenül esetiek, ugyanakkor nem a tartós fennmaradást, hanem inkább a tartós fennmaradásra való alkalmasságot, a tartós fennmaradás feltételeinek megteremtését célozzák.
- Központi költségvetésből származó állami támogatások: ide tartoznak például a központi költségvetés által kiírt pályázati források, amelyek hátránya az, hogy a gyakori egyedi bírálatok miatt könnyen válnak korrupció gyanúsakká, nincs kialakult értékelésük, monitoringjuk.

A bevételek sokfélesége arra enged következtetni, hogy a nonprofit szervezetek bevételeinek, finanszírozásának menedzselése komoly szaktudást igénylő terület. Ugyanakkor, ahogy minden huszadik nonprofit szervezet alkalmazhat teljes munkaidőben foglalkoztatottat, még ennél is kisebb arányban áll rendelkezésre kellő menedzsmen- és pénzügyi ismeretekkel rendelkező szakember e szervezeteknél. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban jellemző, hogy ingyenes tanácsadást illetve tanfolyamokat szerveznek civil szervezetek fennmaradásához szükséges ismeretek átadására. Egyik fontos témája ennek az ismeretátadásnak a bevételi források megszerzésére irányul. Az állami bevételekre irányuló lobbizás, a pályázatírás és a magánadományok megszerzéséért folyó tevékenység tartozik ide. Ezen belül személyes (pl. utcai meggyőzés, bekapogtatásos pénzszerzés), események szervezésével való- (pl. tombola vagy jótékonyági kiállítás), vállalkozással történő (pl. kereskedelem, hirdetési díj) forrásteremtés. Magyarországon e tanfolyamok nagyon drágák azoknak a kis, klasszikus civil szervezeteknek (magánalapítvány,

egyesület) képviselő személyek számára, akik mindezt a feladatot önkéntes tevékenységként látják el. Ugyanakkor a TÁMOP 5.5.3. számú pályázat, amely a „Civil szervezeteknek szolgáltató, azokat fejlesztő szervezetek támogatását,” az aránytalanságok megszüntetése tűzte ki célul, ezt a célt csak korlátozottan tudja megvalósítani.

A pályázatok sokféleképpen csoportosíthatóak, akár maguk a bevételek. Léteznek minisztériumok, közalapítványok, magánalapítványok, nagykövetségek, nemzetközi szervezetek, önkormányzatok, üzleti szervezetek által kiírt pályázatok. A legnagyobb tévhit ezeket illetően a pályázati források jellege: sokan úgy gondolják, a pályázati források megszerzésére újabb és újabb szervezetek létrehozására van szükség, tehát a szervezetek alapvetően erre a forrástípusra létrehozhatóak. Azonban ennek ellentmond, hogy a pályázati forrás nem lehet kizárólagos forrás, hiszen elenyésző azoknak az eseteknek a száma, amelyek nem igényelnek jelentős önrészt. A pályázatok zöme utófinanszírozású is, bár igaz, erre alapozva létrejöttek hitelkonstrukciók. Azonban egy, a pályázati forrás megszerzésére frissen létrejött szervezet sem a hitelintézet, sem a pályázat kiírói részéről nem élvez előnyöket. A pályázati források leggyakrabban hozzájárulást jelenthetnek, célok eléréséhez, a szervezet fejlődéséhez, a működési feltételek javulásához, az ismertség, elismertség javításához.

Ma mindenképpen megfigyelhető tendencia, hogy a kiírások egyre specializáltabbá váltak és a pályázatok zömükben projektfinanszírozásúak lettek. Ez azt jelenti, hogy a cél eléréséhez szükséges megfelelő önálló szervezeti keretben kell működni, önálló költségvetést, értékelési rendszert kell létrehozni. Fontos tendencia még a pályázati kiírások egységesedése, az internet alapú pályázati folyamat általánossá válása. Jó példa az elektronikus pályázati módok térnyerésére az Elektronikus Pályázatkezelési és Együttműködési rendszer (EPER), a nonprofit szektor fejlesztését szolgáló, nonprofit hitelek és támogatására létrejött Trust Program, az EU Bizottság kiírásai, vagy az Open Society Institute (OSI) kiírásai.

A kiírók szerinti csoportosítás alapján elmondható, hogy minden pályázattípus sajátos hibákkal és problémákkal küzd. Az üzleti szervezetek például ritkán írnak ki pályázatokat, tehát e pályázatok ad-hoc jellegűek. Nincsenek jól strukturálva, ugyanakkor nincsenek közös szttenderdek, kimunkált célrendszer. Az állami pályázatok a sok egyedi döntéssel, a nehezen követhető értékelési szabályokkal, partneri viszony hiányával jellemezhetőek. A nemzetközi szervezetek is gyakran írnak ki pályázatokat, ugyanakkor ezekről nehéz információkat elérni, az egyes országokat, az ott működő nonprofit szervezetek igényeit nem ismerik eléggé, tehát sajátosságaikat nem is vehetik figyelembe e pályázatok kiírása során. Végül az EU pályázatok: hibájuk a túlzottan bürokratikus eljárás, emiatt nagyok az adminisztratív terhek. Ennek ellenére elmondható, hogy az utóbbi évek során talán inkább a pozitív fejlemények kerültek túlsúlyba. Ilyen a szabályrendszer egységesedése, a minisztériumi és NCA (Nemzeti Civil Alapprogram) kiírásainak

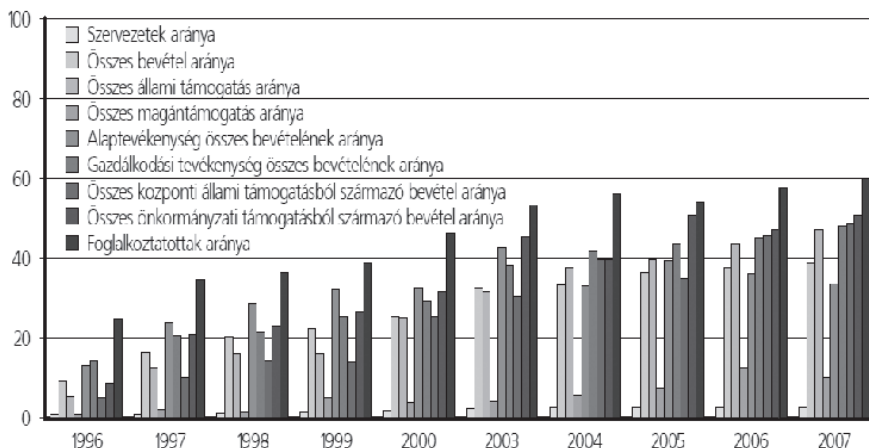
egyre csökkenő adminisztratív terhei, az elektronikus pályázati rendszerben rejlő előnyök érvényesülése.

A gazdasági erőforrások koncentrációja

A szakemberek által „szervezeti és erőforrásbeli dualitásnak” nevezett jelenség (Bartal, 2008) arra utal, hogy a '90-es évek közepétől kinyílt az olló és a támogatások, gazdálkodási tevékenységek bevételei, a foglalkoztatottak száma tekintetében néhány nagy szervezet aránytalan mértékű részesedése és a kicsik, a klasszikus civil szervezetek között, amelyekre inkább térvesztés jellemző e területeken. A lényegi változások akkor indultak el, amikor 1993-ban a törvényhozók a közalapítványok, köztisztviselők és a közhasznú társaságok létrehozásának lehetőségéről döntöttek. 1994-től jöhettek létre az új formációk, melyek fő jellemzője az volt, hogy a nyolc kulcsjellemző közül szinte csak a nonprofit jelleg volt jellemző. Mivel a legnagyobb ellentmondás az állam egyes alrendszereivel való jelentős kapcsolat és a kormányzati befolyás alól való gyakran még névlegesen sem meglévő függetlenség, Bocz e szervezeteket egyenesen „félállami” szervezeteknek nevezi (Bocz, 2009.), szembeállítva a klasszikus civil szervezetekkel. Az állam impozáns tervekkel rendelkezett a rendszerváltás utáni években a közfeladatok nonprofit szervezetek számára való kiszervezését illetően. Tervei között szerepelt többek között, hogy az egészségügyet a nonprofit szektorra bízva. Azonban látható volt, hogy a kicsi, pénzügyi forrásokban szűkölködő klasszikus civil szektorra nem bízhatja a közfeladatok ellátását; ezért születtek meg, az állam óriási anyagi erőfeszítései árán a feljebb említett szervezettípusok. Hogy mennyire nem volt arányban a ráköltött összeg az eredménnyel, a közfeladatok kiszervezésével, arra talán jelentős igazolás, hogy a közalapítványok alapítási lehetősége mára megszűnt, a közhasznú társaságokat pedig átszervezték nonprofit gazdasági társaságokká; ez nyilvánvalóan nem csak névváltoztatás: közelebb szeretnék hozni a működési feltételeiket a piaci szektorban működő gazdasági társaságokéhoz.

Az 5. ábrán látható, hogy akár az állami támogatások, vagy a gazdálkodási tevékenység bevételei, akár a foglalkoztatottak aránya tekintetében felülreprezentált a közhasznú társaságok köre. E társaságok 2007-ben az összes nonprofit szervezet 3%-át adták. A többi nem civil jellegű nonprofit szervezettel együtt 12 %-ot jelentenek, miközben a „klasszikus civilek” (magánalapítvány és egyesület) adja az összes többit, tehát számbelileg csaknem nyolcszorosa a túlerejük. A '90-es évek közepétől kezdődően „hullámokban” hoztak létre újabb és újabb közhasznú társaságokat közfeladat ellátásra. Jellemzően az volt az elvárás, hogy folyamatosan átveszik a feladatok mind nagyobb részét, de e szervezetek (bár létrehozásukkor jelentős számban vették át a közszféra által leépített elsősorban önkormányzati dolgozókat), nem voltak ösztönözve arra, hogy bizonytalan gazdálkodási

5. ábra. A közhasznú társaságok aránya az összes nonprofit szervezet között, és részesedésük a különböző bevételi forrásokból, 1996–2007

Forrás: KSH-adatfelvételek.

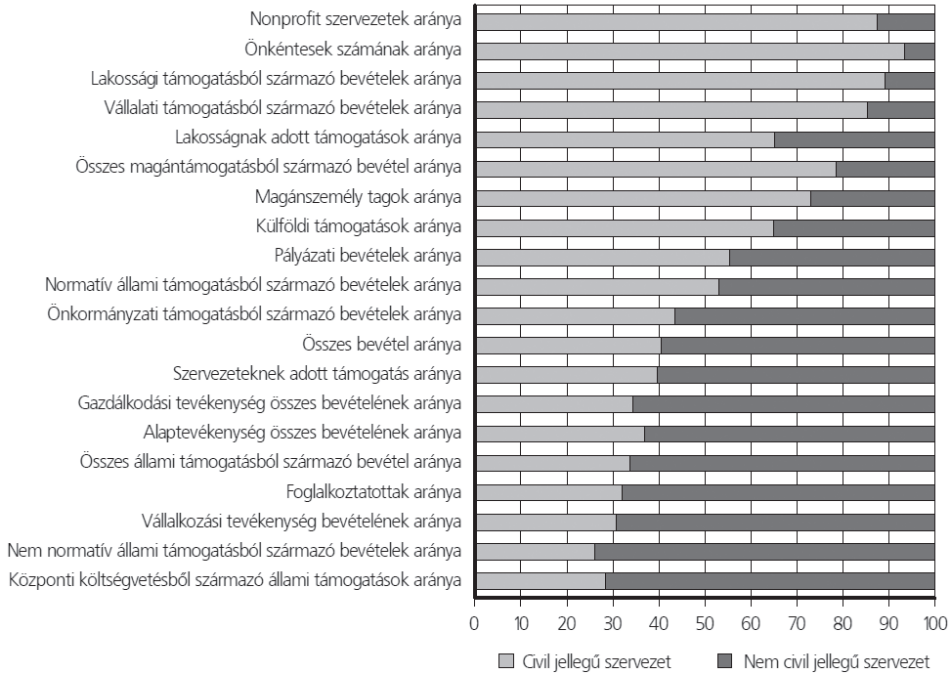
Forrás: Bocz 2009.

körülmények között működve, az önkormányzati támogatások elapadó tendenciája mellett magukra vegyék ezt a felelősséget. A szektor munkaerőpiaci súlya nagyon alacsony, ugyanakkor 2007-ben az összes, a szektorban teljes munkaidőben foglalkoztatott 60%-a közhasznú társaságnál dolgozott. A többi szervezet számára túlnyomórészt az önkéntes tevékenység marad, amely e vállalatoknál egyáltalán nem jellemző (ahogy az öntevékenység sem).

A 6. ábrát tekintve világossá válik az arányeltolódás és kibontakozik, mely területeken jellemző az említett dualitás. Könnyen átgondolható (a számbeli növekedés korábbi adatainak átgondolásával a bevételi szerkezetet is bemutató ábra alapján), hogy a kis civil szervezetek gazdasági potenciálja nem nőhetett, sőt csökkennie kellett: az erősödés szinte kizárólag a vegyes megítélésű „nem civil” nonprofit szervezeteket érintette. 2006-ban például az összes bevételnövekmény 64 %-a a 3% arányt képviselő közhasznú társaságokat illette. E szervezetek az őket létrehozó és kivételezetten kezelő törvényi háttér következtében jelentős előnyökhöz jutottak. A piaci szereplőkkel szemben számos adókedvezményt, elszámolási sajátosságokat élveztek. Az állami tulajdonú és irányítású szervekhez képest jóval kötetlenebbül tudtak gazdálkodni, miközben a civilekhez képest állami tőkejuttatást, támogatást kaptak, gyakran biztosították számukra az infrastruktúrát.

Megvizsgálva az elmúlt évtized törvényhozását, azt láthatjuk, hogy e tendenciával a törvényhozók is tisztában voltak; számos változtatás háttérben tetten érhető a szándék, hogy e koncentrációt csökkentsék. A legújabb törvények hatása (kb. 2007-től) még nem ismerhető fel tisztán, de a korábbi törvényekről

6. ábra. A civil és nem civil jellegű nonprofit szervezetek fontosabb mutatói 2007-ben, %

(Forrás: Bocz 2009)

elmondható, hatástalanok voltak az említett problémát illetően. Ez aggodalomra ad okot az újabb törvények hatásosságát illetően is. Két törvényt emelnék ki, amelynek papírforma szerint csökkentően kellett volna hatnia a koncentrációra. Az egyik az 1%-os törvény, mely az által, hogy lehetőséget ad a lakosság számára, hogy az általa preferált területre juttassa az adóbevételből keletkező állami forrást. Ebből az következne, hogy a lakosság elsősorban a civileket választja, amely számára a civilség pozitív vonatkozásait jeleníti meg, jólékonysággal vagy egyéb alulfinanszírozott, de társadalmilag fontos területtel foglalkozik. Jobbára így van, azonban e lehetőségből sincsenek kizárva a nem civilek, akik jobb anyagi helyzetük révén jobb és hatékonyabb PR tevékenységet végezve szállnak harcba az 1%-okért, amelyek egyébként többnyire nem jelentenek komoly mértékű finanszírozási forrást. Legnagyobb előnye a törvénynek az adományozási kultúra terjesztése Magyarországon. De hogy e tekintetben sikeresnek ítéelhetjük-e meg, annak megítélése vegyes, hiszen az adózók 50%-a nem ajánlja fel adóforintjai 1%-át egyetlen szervezetnek sem. Az így szétosztani kívánt összegek felosztása egy új, (2003-ban létrehozott) „támogatás szétosztó mechanizmus” amely nevében is jelzett módon a civileket helyezi előtérbe. Elmondható azonban, hogy

bár számos – elsősorban szabadidős, sport, szociális területen tevékenykedő – szervezet fennmaradásához járult hozzá, semmiféle hatása nem érzékelhető az erőforrásokhoz való hozzájárulás terén fennálló dualitás megszüntetését, vagy akár enyhítését illetően.

Térszerkezeti eltérések

Sajnos, az erőforrás koncentráció vizsgálatát nem elegendő a szervezettípusokra kiterjeszteni. Az 5. ábra alapján jól látható, hogy az erőforrások megoszlása térszerkezetiileg is torz. A szervezetek szinte ugyanolyan hányada működik községben, mint városban, megyeszékhelyen, vagy a fővárosban. A források elosztása azonban mégsem erről tanúskodik. A bevételek 60%-a a fővárosban koncentrálódik, miközben a községek az összes bevétel mintegy 7%-ával rendelkeztek 2006-ban.

1. táblázat. A nonprofit szervezetek számának és bevételeinek megoszlása településtípus szerint, 2006

Településtípus	Szervezetszám %	Bevétel %
Budapest	24	60
Megyeszékhely	22	16
Egyéb város	29	17
Község	25	7
Összesen	100	100

Forrás: Kuti (2008)

Jelentős ellenérzések tapasztalhatóak a vidéki szervezetek részéről a fővárosi, illetve megyeszékhelyeken működő szervezetek „tűzközeli” helyzete miatt. Meg kell azonban a kérdés objektív megítélése érdekében jegyezni, hogy az optimális arány és elfogadható mértékű bevételi szerkezet eltolódás a nagyobb települések felé, nem ismert, annak mértékét kizárólag körültekintő kutatások során lehetne megállapítani. Az bizonyos ugyanis, hogy a szervezeti központok miatt bizonyos mértékű arányeltolódás elfogadható, sőt természetes is. Ezen túl azonban érdemes figyelni a problémára, hiszen erőteljesen romboló hatású a szektor kohéziója, de akár érdekérvényesítő képessége szempontjából is.

Természetesen a vidék/ főváros ellentét vizsgálata pusztán ugyanannak a problémának a másik vetülete: a nagy szolgáltatók, amelyek a bevételek zömét birtokolják, általában a fővárosban koncentrálódnak, illetve székhelyük ott található. Minél kisebb települést vizsgálunk, annál kevésbé jellemző ez.

Összefoglalás

Mivel nagymértékben nőtt a nonprofit szektor állami támogatása, mellyel nem tartott lépést a közfeladatok átvállalása, mindenképpen szükséges lenne a hatékonyság mérés módszereinek és a támogatások feltételeinek kidolgozására. Mivel a támogatások végső forrásaként a lakosság adóforintjai jelölhetőek meg, így a hatékonyságra vonatkozó objektív mutatószámok és eredmények nyilvánosságra hozatala volna kívánatos és célravezető. Ilyen, alkalmas, objektív eredményekre épülő indikátorok kidolgozása nélkül a támogatások nyomon követése nehezen elképzelhető.

Érdemes lenne azoknak a hatástanulmányoknak a nyilvánosságra hozatala – ha nem készültek, akkor ezek elkészítése, amelyek a „nonprofit törvények” hatásait mérik. Felismerhető ugyanis az a tendencia, hogy a törvények már közel tíz esztendeje célozzák az erőforrás koncentráció csökkentését, ugyanakkor arra teljesen hatástalanok. Sőt, a szándékokkal ellentétesen bizonyos esetekben nem csökkentették, hanem növelték a szektoron belüli egyenlőtlenségeket. E kedvezőtlen jelenségek megakadályozása az egyik legfontosabb feladat a nonprofit szektort illetően.

A statisztikai adatokat felhasználók tisztábban látnának, következtetéseik árnyaltabbak lehetnének, jobban hozzájárulhatnának a szektor egészségesebb működését szolgáló döntések meghozatalához, ha a statisztikai adatok részletesebben jelenítenék meg az egyes szervezettípusok közötti eltéréseket. Ha mindig külön feltüntetve jelennének meg a „civil nonprofitok” és „nem civil nonprofitok” adatai, akkor teljesülhetne ez az elvárás. A dualitás miatt keletkezett feszültségek állandósulása szétszakíthatja a szektort.

Irodalom

- Bartal A. M. (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek.* Századvég, Budapest.
- Bocz J. (2009): „Jéghegyek”. *Tévhitok, avagy a magyar nonprofit szektor mélyrétegei,* Civil Szemle, 21. szám.
- Juhász Z. (2009): *A nonprofit szervezetek szerepe a foglalkoztatottság növelésében,* Gazdaság és Társadalom Konferencia elektronikus kiadványa, NyME KTK Sopron.
- Juhász Z. (2010): *A nonprofit szektor forrásteremtésének jellemzői napjainkban,* Hitel, Világ, Stádium Konferencia elektronikus kiadványa.
- Kuti É. & Marschall M. (1991.): *A harmadik szektor. Tanulmányok,* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuti É. (2003): *Kinek a pénze? Kinek a döntése?* Nonprofit Kutatócsoport
- Kuti É. (2008): *A magyarországi civil társadalom és a nonprofit szektor helyzete, uniós kapcsolatai, fejlődési irányai,* szakértői anyag, Gazdasági és Szociális Tanács,

14-17. oldal (http://www.mgszt.hu/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=19&Itemid=17).

Nagy R. & Nizák P. (2009): A nonprofit szektor életképessége. Civil Szemle 1-2.

Nagy R. & Nizák P. (2008) A civil szektor pénzügyi életképessége. Civil Szemle, 18-19.

Polónyi I.(2002): Az oktatás gazdaságtana, Osiris kiadó Budapest.

Salamon, S. & W. Sokolowski & R. List (2003): A civil társadalom «világnézetben». Civitalis Egyesület L. M., Budapest